

ВЗАЄМОДІЯ РЕЛІГІЇ І ШКОЛИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті розглянуто питання взаємодії школи й релігії в європейському контексті. Наведено базові моделі релігійної освіти в країнах Європи, особливості національних контекстів. Огляд цілей і завдань релігійної освіти дає змогу говорити про тенденції зближення (конвергенції) та можливість створення базових міжнародних стандартів релігійної освіти.

Ключові слова: школа, релігія, релігійна освіта, міжнародні стандарти релігійної освіти.

За останні кілька десятиліть питання про місце й роль релігії в освіті в Європі й у світі в цілому неодноразово піднімали освітяни, а іноді гаряче обговорювали не тільки фахівці, а й суспільство загалом. Питання про релігійну освіту в Європі постало досить гостро після Другої світової війни, а також унаслідок створення низки організацій та інститутів з прав людини й демократичного розвитку європейських держав.

Мета статті – розглянути актуальні проблеми, що стосуються сучасного стану релігійної освіти в країнах Європи.

До політичних і соціальних перетворень у Східній Європі початку 1990-х рр. тема релігійної освіти хвилювала передусім демократичні держави Заходу. Характер цієї освіти в школах змінювався відповідно до змін, що відбувалися в цих країнах, де встановилася така тенденція: чим більше розвинуті демократичні інститути суспільства й чим більше соціальний склад населення ставав мультикультурним і мультирелігійним, тим більше позаконфесійний, або загальнорелігійний тип предмета “релігія” в школах заміняв конфесійний (віронавчальний) тип [2, с. 37].

З подальшим розвитком європейських структур (таких як Рада Європи, окремих комісій Європейського Союзу, парламентських асамблей, інститутів прав людини та розвитку демократії тощо) все частіше питання про місце й роль релігії в освіті відсовувалося або, принаймні, недостатньо висвітлювалося. Внаслідок цього питання релігії мало стосунок тільки до приватного, індивідуального життя віруючих, а в суспільних відносинах не розглядалося. Згідно з презумпцією, релігії споконвічно вносили розділення в суспільстві, тому в нових демократичних умовах початку третього тисячоліття вони чинять на власний розсуд – кожна релігія вирішує свої проблеми й відповідає викликам сучасності як може. Шкільний предмет “Релігія” там, де він був, набуває все більш світського характеру і його значущість у структурі шкільної освіти з кожним роком зменшується.

Бурхливі міграційні процеси й пов’язане з ними різке зростання плюралізму у сфері релігії та культури змушують по-новому поглянути на систему релігійної освіти. Якщо раніше навчання релігії в більшості європейських

держав було переважно справою релігійних громад, то сьогодні роль держави принципово змінюється. Саме держава покликана взяти на себе систематичне знайомство школярів з основами різних релігійних традицій. Міжнародні документи підкреслюють, що представники інших релігій і культур сприймаються як “інші”, “чужі”, що призводить до міжрелігійного напруження, появи шкідливих стереотипів, ворожнечі й може обернутися трагічними наслідками, чому вже є чимало прикладів.

Огляд джерел (R. Jackson, J. Keast, Z. Kodeliya, T. Bassler, E. Kuyk, R. Jensen, D. Lanskear, E. Manna, P. Schreiner, H. Spinder, J. Taylor, W. Westerman, J. Willaime, S. Mathieur) свідчить про різноманітність політики в галузі релігійної освіти в Європі, способи, якими держави впроваджують релігію у свої системи освіти.

Термін “релігійна освіта” (religious education) міцно ввійшов у міжнародний професійно-педагогічний ужиток як широке поняття, що охоплює будь-які види освітньої діяльності, так чи інакше пов’язаної з вивченням релігії, вихованням релігійного почуття й розвитком релігійної свідомості. Релігійною освітою в такому широкому сенсі можна назвати й інструктаж, що становить елемент підготовки до хрещення (оголошення), і заняття йогою, і вивчення Біблії на уроках літератури, і знайомство з такими нерелігійними етичними системами, як гуманізм, комунізм та іншими в аспекті запропонованих ними відповідей на кінцеві питання буття [1, с. 8]. Основна сфера застосування терміна – початкова й середня шкільна освіта, де часто поряд з ним, а іноді й на додаток до нього, застосовується таке поняття, як “виховання цінностей” (values). Так, одна з найбільш впливових міжнародних організацій педагогів, які працюють у галузі релігійної освіти, не випадково має назву International Seminar on Religious Education and Values (ISREV), тобто Міжнародний семінар з релігійної освіти і цінностей.

Як найближчі синоніми терміна “religious education” в англійській літературі використовуються “religious formation”, “religious instruction”, хоча останній термін має вужчу сферу застосування і позначає, як правило, конфесійні форми навчання.

Історично термін “релігійна освіта” зайняв своє місце в європейській педагогічній культурі шляхом витіснення понять “християнська освіта” і “християнське виховання” в ХХ ст. Широко він починає вживатися в шкільній практиці тільки з повоєнного часу у зв’язку з переходом до висвітлення релігійних аспектів життя в більш відкритій і широкій перспективі. До числа чинників, що визначають цей процес, один з основоположників англійської педагогіки релігійної освіти Нініан Смарт відніс секуляризацію суспільства, екуменістичний рух, взаємодію світових релігій і зростаюче на цьому тлі усвідомлення необхідності взаємної поваги представників різних культур [1, с. 9].

У вітчизняній науці й педагогічній практиці термін “релігійна освіта” не набув ще того значення, яке закріпилося за ним за кордоном. Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що це словосполучення майже не зустріча-

ється в назвах вітчизняних статей, монографій і дисертацій, присвячених проблемам викладання релігії у школі, крім як у компаративному аспекті.

Існують різні концепції, традиції, підходи до релігійної освіти практично в усіх державах Європи. У сучасних дебатах з проблем релігійної освіти можна виділити дві взаємопов'язані перспективи. Згідно з першою перспективою, релігійна освіта є реліктом минулих років, і прихильники цієї думки вважають, що в нейтральній і неупередженій державі релігії немає місця в громадських чи державних школах. Друга перспектива вбачає в релігійній освіті чинник, здатний визначати ідентичність, орієнтири й міжкультурний діалог. У цілому, розглядаючи європейську ситуацію, можна сказати, що необхідність релігійної освіти в школах не оскаржується в більшості країн, хоча природа релігійної освіти й адекватність різних підходів викликає серйозні дебати.

Релігійна освіта в Європі являє собою широкий діапазон підходів, пов'язаних з однією з трьох базових моделей її організації: викладання, організоване релігійними спільнотами, які несуть повну відповідальність за релігійну освіту (конфесійне) – “вчити релігії”; викладання, організоване у співпраці між державою та релігійними спільнотами (конфесійне / неконфесійне, факультативне / обов'язковий предмет) – “вчити про релігію”; викладання, організоване державою (неконфесійне, вивчення релігій) – “вчитися у релігії”.

Сучасні підходи до релігійної освіти в Європі, безумовно, визначаються національним і релігійним контекстом. Стає очевидним, що ці специфічні локальні, регіональні чи національні контексти мають великий вплив на формування конкретних підходів на локальному рівні. Кожен підхід до релігійної освіти є контекстуальним і визначається історією, створеною взаємодією безлічі чинників. Тому необхідно виділити такі ключові моменти у дослідженні релігійної освіти в європейських країнах:

1. Відмінності в релігійній картині країн Європи. На півдні домінує католицизм (Австрія, Італія, Іспанія, Португалія, Франція, Польща, Ірландія, Литва), тоді як північ переважно лютерансько-протестантська (Скандинавія). У центральноєвропейських країнах спостерігається змішана картина (Німеччина, Угорщина, Нідерланди та ін.), у той час як православ'я домінує в країнах Східної Європи, включаючи Грецію. Нарешті, іслам є основною релігією в таких країнах, як Туреччина, Албанія та Боснія-Герцеговина.

2. Відмінності у відносинах між державою і релігією і розуміння місця релігії в суспільстві в європейських країнах, від відстороненості (Франція) до тісної взаємодії (Польща, Ірландія). Наприклад, у країнах, де є домінуюча релігія (Ірландія, Італія, Польща або Австрія), проблеми відносини релігії більшості з релігіями меншин відрізняються від проблем мультирелігійних країн з більш рівномірним розподілом релігій. Спостерігається явний контраст між країнами, де система “держава – церква” існує або існувала протягом тривалого часу, і країнами з чітким поділом між державою і релігією, або за умови їхньої співпраці. У країнах, де релігія відокремлена від держави, вона не має місця в загальноосвітніх школах. Якщо держава й релігія тісно пов'язані, як у Польщі, то

релігійна освіта в школах практично не відрізняється від вивчення катехизму. У країнах, що належали до соціалістичного табору до 1989 р., розробляються й застосовуються нові або оновлені підходи до релігійної освіти.

3. Сучасні підходи до релігійної освіти залежать також від структури системи освіти цієї країни. Проста бінарна опозиція між конфесійною / некофесійною релігійною освітою відображає тільки один вимір (один бік). Те, що є конфесійним в одній країні, може значно відрізнятися від базового розуміння того ж терміну в іншій країні. Наприклад, в Англії термін “конфесійне” часто визначає увазі індоктринацію, залучення до релігії. Це саме по собі викликає необхідність розробки більш диференційованого підходу до залучення та участі релігійних громад у системі освіти країни. Крім того у деяких контекстах вивчення релігій має негативний образ, тоді як знання релігійних проблем і релігійних традицій має важливе значення для кожного підходу до релігійної освіти. Ще важливіше, що використання цих назв (конфесійне / некофесійне) заважає розкриттю глибинних герменевтичних підходів, які показують, яким чином учні можуть усвідомити власні релігійні традиції, способи, за допомогою яких вони отримують знання і розуміння інших традицій, що відрізняються від своїх [5].

Вивчення різних цілей і завдань релігійної освіти в європейських країнах свідчить, що вони мають багато спільного, що дає змогу говорити про тенденції зближення або конвергенції. У більшості програм з релігійної освіти наявні такі цілі: навчити дітей бути сприйнятливими до релігії і релігійного виміру життя; забезпечити орієнтацію щодо релігійних можливостей (включаючи етнічно орієнтовані керівництва до життя, що базуються на релігійних переконаннях); забезпечити знання й розуміння релігійних вірувань і досвіду.

На міжнародному рівні діалог у релігійній освіті розвивається в таких сучасних недержавних мережах, як Європейський форум вчителів релігійної освіти (EFTRE), Міжнародна комісія з питань взаємодії церкви і школи (ICCS), численних конференціях і проектах. Чимало європейських учених (Р. Джексон, П. Шрейнер, Р. Джесен, Д. Ланкшір та ін.) підтверджують збільшення потреби в компаративних дослідженнях у галузі релігійної освіти.

Останнім часом між фахівцями в галузі релігійної освіти ведеться дискусія про можливість міжнародної угоди на основі базових критеріїв щодо якості релігійної освіти, особливо в межах країн Євросоюзу. Такі критерії можуть бути визначені тільки за допомогою загального критичного діалогу.

Варто було б також замислитися про мінімальні вимоги або базові стандарти для релігійної освіти, які повинні бути гарантовані в усіх країнах незалежно від конкретної ситуації. Ф. Швайцер запропонував, наприклад, п'ять таких стандартів шкільної освіти:

- релігія може й повинна викладатися відповідно до загальноосвітніх критеріїв (викладання має бути якісним у педагогічному сенсі);
- релігійна освіта несе суспільне навантаження і здійснює внесок у загальноосвітню задачу);

– релігійна освіта має включати деякі аспекти міжконфесійного й міжрелігійного навчання, що відповідає ситуації зростаючого плюралізму багатьох країн (діалогічні якості та внесок у збереження миру й розвитку толерантності);

– релігійна освіта має ґрунтуватися на праві дітей на релігію і релігійну освіту (педоцентричний підхід, заснований на правах дитини);

– викладачі релігійної освіти мають бути професіоналами у досягненні певного рівня саморозуміння і професійної рефлексії, які набуваються як результат академічної підготовки та забезпечують критичне прийняття власної релігійної ідентичності та життєвого шляху (професіоналізм у викладанні) [3, с. 27–28].

Такі критерії у разі їх прийняття міжнародним органом фахівців з релігійної освіти можуть надати викладачам релігійної освіти різних країн істотну допомогу у формулюванні своїх запитів у межах своїх національних контекстів. Також ці критерії й вимоги можуть виявитися корисними в дуже потрібному діалозі з Європейським Союзом з питань релігійної освіти.

Висновки. Як висновок слід відзначити, що сьогодні міжнародні та європейські міжурядові та громадські організації звертають особливу увагу на релігійну освіту в загальноосвітніх школах. Рекомендації з формування освітньої політики враховуються кожним урядом. Застосовуючи нову політику або адаптуючи сучасну політику на практиці, педагоги повинні використовувати підходи, що відповідають специфічним потребам національних систем освіти.

Список використаної літератури

1. Козырев Ф. Понятие “религиозное образование и его педагогическая интерпретация” / Ф. Козырев // Релігієзнавчі нариси. – 2013. – № 4. – С. 8–24.
2. Кожухаров В. Европейская комиссия “Церковь и школа”: вклад в европейское понимание школьного религиозного образования / В. Кожухаров // Релігієзнавчі нариси. – 2013. – № 4. – С. 36–50.
3. Религиозное образование в школах Европы. Ситуации и тенденции / Э. Куик [и др.]. пер. с англ. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – 416 с.
4. Religion and Education in Europe: Developments, Contexts and Debates/ R. Jackson, M. Siebren, W. Weisse, and J.-P. Willaime (eds.). – Münster : Waxmann, 2007.
5. Religious Education in Europe. Situation and current trends in schools / E. Kuyk, R. Jense, D. Lankshear, E.L. Manna, P. Schreiner (Eds.). – IKO Publ. House, 2007.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2014.

Полякова Я.В. Взаимодействие религии и школы: европейский контекст

В статье рассмотрены вопросы взаимодействия школы и религии в европейском контексте. Приведены базовые модели религиозного образования в странах Европы, особенности национальных контекстов. Обзор целей и задач религиозного образования позволяет говорить о сближении (конвергенции). Рассмотрена возможность создания базовых международных стандартов религиозного образования.

Ключевые слова: школа, религия, религиозное образование, международные стандарты религиозного образования.

Poliakova I. Religion and School Interaction: European Context

The article deals with the questions of religion and school interaction in the European context. Religious education in Europe is rooted in a specific complex situation in each country

and all the existing Religious Education approaches are challenged by recent developments in society and in Europe. In most European countries Religious Education is a school subject as a part of a general school curriculum. But the term "Religious Education" is embedded in a specific context with different starting points, backgrounds and histories. Religious Education depends not least on the frame and structure of the education system. The debate about the role, place and value of RE is an ongoing process for the sake of facilitating religious competence of the pupils. The review of main tasks and objective of Religious Education allows to speak about the process of convergence.

There is a debate among scholars of Religious Education on the basic criteria for what should be considered good quality religious education, especially in terms of the countries within the European Union. Any such criteria can only be achieved by the way of mutually critical dialogue. It also makes sense to think about minimum requirements or basic standards for Religious Education that should be guaranteed in all countries irrespective of their special situation. These criteria, if accepted by an international body of Religious Education specialists, could give religious educators in different countries a better basis for setting forth their demands within their own national contexts. Similarly, such criteria and requirements could be helpful in the much needed dialogue with the European countries about Religious Education.

Key words: *school, religion, religious education, international standards for religious education.*